

Najstarejši posegi sodijo v konec 19. st. ali najkasneje na začetek 18. st. pr. n. št. (glavno obrambno obzidje), zadnja širitev zidov je bila narejena okoli 1560 pr. n. št., naselbina pa je bila opuščena okoli 1500 pr. n. št. oziroma v prvi polovici 15. st. pr. n. št. Bistveno bolj zagonetna je starost grobov, predvsem groba A, kjer gre za razpon 800 let. Ne glede na tako imenovani morski rezervoar učinek so pokopani starejši od naselbine. Vprašanje je, kdaj so bili pokopani? Najbolj smiselno oporo pri interpretaciji za zdaj ponujajo antični avtorji, ki opisujejo prenos kosti prednikov z enega na drugo mesto.

V zaključnem delu so avtorji prikazali vpetost Monkodonje v širši sredozemski *koiné* in njeno domnevno razpetost med grškim in srednjeevropskim prostorom. Posamezne elemente vpliva vidijo v grškem svetu, vendar menimo, da so bile v takratnem času različne interakcije bistveno bolj kompleksne. Monkodonja je eksistirala v času, ko je stik z egejskim svetom v širšem sredozemskem prostoru težko dokazljiv. Način gradnje obzidij, ki ga najdemo na Monkonodnji in ostalih najdiščih na širšem prostoru *Caput Adriae*, kjer gre za dvojne zidove, grajene iz dveh vzporednih linij, vmesni prostor pa je zapolnjen z drobirjem in manjšimi kamni, je domnevno lasten obravnavanemu prostoru. Tudi keramika, z izjemo posameznih primerov, kot so keramični trinožniki, je predvsem lokalne narave. K delni rešitvi lahko pripomorejo keramična petrografija in arheometalurške raziskave. Način, kako so se določena znanja in predmeti prenašali v takratnem času, je za zdaj lahko le delovna hipoteza. V razmislek moramo pritegniti tudi elemente, ki kažejo na intenzivnejše severnoitalske vplive, pri čemer izpostavljam predvsem tako imenovane Brotlaibidole in njihovo pojavno območje. V tej smeri lahko opazujemo tudi rabo *vitis viniferae*, ki se na območju severne Italije pojavi že v mlajši kameni dobi.

V zaključnem poglavju je prepoznati dejstvo, da so avtorji seznanjeni z vsemi raziskavami, ki so povezane z Monkodonjo in ki so še v pripravi za objavo v zvezkih Monografij in katalogov Arheološkega muzeja Istre. Ker jih bralec še ne pozna, nekoliko težje sledi sklepnemu delu in nekaterim interpretacijam, kar pa bodo zagotovo odpravile prihodnje objave.

Raziskave na najdišču Monkodonja so prinesle številne odgovore in številna vprašanja. Postregle so z novimi informacijami o načinu gradnje, organiziranosti naselbine in časovni komponenti. Monkodonjo vidimo kot najdišče, ki je v času bronaste dobe na območju *Caput Adriae* prevzelo referenčni primat, z novimi raziskavami in objavami pa se bosta njena podoba in vloga poglobili in razjasnili.

Manca VINAZZA

P. Gros, E. Marin, M. Zink (ur.): *Auguste, son époque et l'Augusteum de Narona* (Actes du colloque organisé par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres et l'Université catholique de Croatie (Zagreb)). De Boccard, Paris 2015, ISBN 978-2-87754-325-5. 196 paginiranih strani in dva nepaginirana lista s seznamom avtorjev in kazalom.

Osrednja tematika v knjigi je svetišče cesarskega kulta (*Augusteum*) v Naroni, ki je umeščeno v širši kontekst časa, predvsem avgustejskega, in imperija, tako njegovega zahodnega

kot vzhodnega dela. Uvodne misli sta epohalnemu odkritju posvetila dva od urednikov, Pierre Gros in Emilio Marin, medtem ko je tretji urednik Michel Zink avtor kratkega pozdravnega nagovora, objavljenega sredi publikacije. *Augusteum* je bil izkopen v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v Naroni in vsi trije uredniki ob osebnih spominih na leta izkopavanja upravičeno poudarjajo pomembnost tega odkritja. Devetim člankom v knjigi je tema svetišča izhodišče za obravnavo zanimive tematike prelomnega avgustejskega obdobja v luči začetkov cesarskega kulta. Publikacija je plod kolokvija, ki je bil na sedežu akademije v Parizu organiziran ob obletnici Avgustove smrti, od katere je leta 2014 preteklo dva tisoč let.

Treba je poudariti, da so vsi članki izjemno kvalitetni in širše zanimivi. John Scheid (*Les Augustea et le culte des empereurs. Réflexions sur les rites célébrés dans ces lieux de culte*) opozarja na nenavadno dejstvo, da v znamenitem napisu *Res gestae Divi Augusti*, v katerem so strnjeni dosežki cesarja Avgusta, in kjer je omenjena cela vrsta pomembnih zgradb, ta svetišča ne nastopajo. Čeprav obstoj vsaj nekaterih ni sporen, saj so znana s posvetil na napisih, bi lahko to neskladje pojasnili s poročilom pri Svetoniju, ki je v Avgustovem življenjepisu zapisal, da Avgust ni želel, da bi ga v Rimu in Italiji častili kot boga še za življenja, pa tudi sicer le v okviru kulta Rome in Avgusta. Dovoljena je bila le pitna daritev Avgustovemu geniju in šele po njegovi smrti je bilo mogoče žrtvovati "Božanskemu Avgustu" (*Divus Augustus*).

Isabel Rodà de Llanza (*La contribución del grupo estatuario de Narona al conocimiento de la escultura romana en la época de Augusto*) se je posvetila identifikaciji kipov cesarjev in članov njihovih družin, tako glede na natančen kraj odkritja kipov in fragmentov v naronskem svetišču kot glede na njihove ikonografske značilnosti. Skoraj vsi kipi so bili najdeni brez glav, osrednji je številka 13, zelo verjetno predstavlja Avgusta in je glavna tema njenega prispevka. V njem je na osnovi razmeroma maloštevilnih paralel podrobno analizirala dekoracijo vojaške opreme na kipu. Postavljen naj bi bil na začetku njegovega vladanja, saj se je Avgust pozneje raje dal upodabljati kot garant miru in ne kot zmagoviti vojaški poveljnik. V levi polovici svetišča je med drugim stal kip Tiberija (št. 17), zraven njega tako imenovana Livija Oxford-Opuzen (sestavljena iz dveh delov), nato Klavdij (št. 14), blizu njega morda Kaligula, od katerega bi bile zaradi izbrisanja spomina (*damnatio memoriae*), ki ga je doletelo, ohranjene le sledi stopal, kip pa je bil že v antiki odstranjen. V celoti je ohranjen kip Vespazijana (št. 8), drugi kipi so verjetno prikazovali Gaja in Lucija Cezarja ter Germanika in Druza (bodisi starejšega, bodisi mlajšega).

V naslednjem prispevku (*Narona Archaeological Museum – today*) je Toni Glučina, direktor Arheološkega muzeja v Naroni, na kratko predstavil zgodovino Narone ter zgodovino izkopavanja in drugih raziskav v tem antičnem mestu, predvsem pa zgodovino razstavne dejavnosti, saj je bilo zelo veliko naronskih spomenikov najdenih že pred odkritjem svetišča. Vrsta rimskih kamnitih spomenikov z napisi je bila vzdana v hiše v starem delu Vida pri Metkoviću (kjer je stala nekdanja Narona), posebej lep lapidarij na prostem predstavljajo spomeniki, vzdani v hišo, imenovano Erešev stolp. Odnos domačinov do starin se je zelo spremenil pod vplivom duhovnika Serafina Puratića, ki je prišel v Vid leta

1913 in ves čas sodeloval z muzejem v Splitu. Leta 1930 je bilo ob pomoči dona Franeta Bulića ustanovljeno društvo Narona, ki pa je s Puratićevim odhodom iz Vida osem let pozneje in z začetkom druge svetovne vojne prenehalo obstajati. Šele leta 1989 se je na iniciativno arheologov v splitskem muzeju odprla Arheološka zbirka Narone, novi muzej, ki je eden najmodernejših na Hrvaškem, pa je bil odprt leta 2007. Muzej skrbi predvsem za bogatejšo turistično ponudbo kraja in promocijo arheološke dediščine Narone.

S stališča zgodovine Emone je gotovo najbolj zanimiv članek, ki ga je Gianfranco Paci posvetil avgustejski epigrafiki v rimskih mestih ob obeh obalah Jadrana, kamor se smiselno vključuje tudi nekaj mest iz neposrednega zaledja, med drugimi Emona (*L'époque d'Auguste dans les documents épigraphiques des villes antiques autour de l'Adriatique*). Veliko teh mest sodi med kolonije, ki so jih ustanovili triumvirji ali pa sam Oktavijan/Avgust, monumentalni gradbeni napisi pa kažejo na cesarsko propagando, v kateri je imel prominentno mesto Avgust, tudi pri nekaterih zgradbah ali obzidjih, zgrajenih po njegovi smrti. V takih primerih je Avgust omenjen kot "božanski" (*divus*), nekajkrat pa se na javnih počastilnih napisih omenjajo tudi člani njegove družine. Sem sodijo poleg konzularnih fastov predvsem napisi na mestnih vratih (za takšnega avtor šteje tudi napis iz Emone) in na drugih pomembnih zgradbah, od Epidavra in Narone prek Emone, Tergesta in Akvileje do mest *Falerio Picenus* in *Asculum Picenum*. Z njimi je municipalna elita izkazovala lojalnost in hvaležnost režimu, ki je rimsko državo pripeljal do imperija blaginje in miru.

François Baratte obravnava dragocene predmete z upodobitvijo cesarske družine, ki so večinoma služili kot učinkovito propagandno sredstvo (*Auguste et la famille impériale dans les arts précieux : propagande officielle, images privées*). Med takšne predmete sodi čudovita kameja iz steklene paste modre barve, na kateri je upodobljena Livija. Odkrita je bila v svetišču cesarskega kulta v Naroni in je morda krasila kak kip ali predmet oz. kos pohištva v svetišču.

Predmet prispevka, ki ga je napisal Marc Waelkens (*The emperor cult at Sagalassos (Anatolia) from Augustus to Hadrian*), je vladarski kult v Sagalasu, enem najpomembnejših rimskodobnih mest v Mali Aziji. Kult v času Avgusta še ni izpričan, je bil pa v razcvetu posebej konec 1. in na začetku 2. stoletja. Mesto je bilo zelo veliko, razdeljeno na zgornje in spodnje, vsako od obeh je imelo svoj veliki osrednji trg (*agorá*), na še višje ležečem griču je stalo svetišče Apolona Klarija (*Klarios*), zgrajeno v času cesarja Avgusta. Morda ni naključje, da je bil Apolon veliki Avgustov zavetnik, pozneje pa je bilo svetišče namenjeno tudi cesarskemu kultu. V prvih letih Hadrijanovega vladanja je mesto postalo *neokoros*, kar je pomenilo, da je bilo uradno razglašeno za središče cesarskega kulta za celo Pizidijo.

Robert Turcan se v članku o Avgustu oz. skrivnosti vladanja (*Auguste ou le mystère du pouvoir*) ukvarja z bistvom Avgustove notranje politike, ki je skozi vse dolgo obdobje njegove vladavine želela ohraniti videz režima rimske republike in "starih običajev" (*mos maiorum*); Avgust je bil *princeps*, ki mu je bila podeljena *tribunicia potestas*, neke vrste vrhovna oblast, ni hotel biti monarh. Prepovedal je, da bi ga v Rimu častili kot boga in je celo dal pretopiti srebrne kipe, ki so mu jih postavljali, s tem denarjem pa je posvetil trinožnike v Apolonovem svetišču na Palatinu. So pa prebivalci Rima častili Avgustovega

genija v larom posvečenih kapelicah na cestnih križiščih, teh pa je bilo čez dvesto. *Ambiguus imperandi* ni bil le Tiberij, kot se je v zvezi z njim izrazil Tacit, ta izraz bi se enako lahko nanašal na Avgusta.

Pierre Gros se je v predzadnjem prispevku posvetil arhitekturi prvih svetišč cesarskega kulta (*Du "temple d'Auguste" de la basilique vitruvienne de Fano aux plus anciens Augustea*) in zbral zanimive primere te zgodnje arhitekture po celem imperiju. Knjigo zaključuje članek Emilia Marina, v katerem z vseh vidikov strne raziskovanja svetišča v Naroni, ki jih je v največji meri tudi sam vodil (*L'Augusteum de Narona : de la découverte du site à l'inauguration du musée, une décennie mémorable vue de l'Occident*). Manjšo prelomnico je med drugim pomenila epizoda Livije Oxford-Opuzen. Livija iz Narone se tako imenuje zato, ker je bila sestavljena iz dveh delov, enega iz Opuzena in enega iz Oxforda. Njen kip brez glave je bil odkrit še pred letom 1847 in dolgo shranjen v Opuzenu, medtem ko je njena glava prišla v muzej v Oxfordu (Ashmolean Museum). Že pred leti je Emilio Marin ugotovil, da Livijina glava iz Oxforda pripada torzu iz Opuzena, in imel o tem odkritju, ki je bilo objavljeno tudi v časopisu *The Times*, odmevno predavanje oktobra 2000 na univerzi v Bostonu. Kip je bil skupaj z nekaterimi drugimi iz svetišča razstavljen zunaj meja Hrvaške tudi v Oxfordu, Barceloni in Rimu.

O tem, kako izjemno pomembno je bilo odkritje svetišča v Naroni, priča dejstvo, da je istega leta izšla še ena monografija z naslovom *L'Augusteum di Narona* (ur. G. Zecchini, Roma 2015); podobno kot ta je strnila v knjigo prispevke s kolokvija, ki je bil leta 2013 organiziran v Rimu.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Plinij Starejši: *Naravoslovje 1. Knjige 1–6. Kozmologija in geografija*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2012. ISBN 978-961-254-425-6. 362 str., prevod Matej Hriberšek.

Matej Hriberšek: *Po Plinijevem nebu in zemlji. Komentar h knjigam 1–6 Plinijevega Naravoslovja*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2013. ISBN 978-961-254-462-1. 806 str.

Plinija Starejšega (*Caius Caecilius Secundus Plinius Maior*) poznamo predvsem kot tistega antičnega pisca, ki je prekipeval od vedoželjnosti, lastnosti, ki ga je celo stala življenja. Ob izbruhu Vezuva leta 79 je namreč služboval v Misenskem zalivu; v želji, da bi bolje preučil nenavadno dogajanje, ki mu je bil priča, se je odpravil v bližino bruhajočega vulkana, kjer se je njegova pisateljsko več kot plodovita življenjska pot končala za vedno. Plinij Starejši je poznan tudi kot eden prvih (antičnih) enciklopedov; njegovo delo z naslovom *Naturalis historia* obsega kar 37 knjig in zajema večino takratnega "naravoslovnega" znanja.

Prevod je izšel pri založbi ZRC SAZU v zbirki *Historia scientiae*, torej v družbi avtorjev, ki jih prav tako jemljemo kot začetnike znanosti na svojih področjih (Descartes, Kopernik, Aristotel, Galilei in Darwin). Pri tovrstnih delih se prevajalec znajde pred mnogo izzivi, saj je treba utirati pot tako terminologiji kot metodologiji, ki jih posamezne vede danes sicer poznajo, ob njihovih začetkih pa je bilo marsikaj drugače. Takšno prevajanje zato zahteva veliko več kot samo prestavljanje iz enega jezika v drugega, predvsem je potrebno veliko raziskovalnega dela in gotovo širok raz-